

K pojetí "veřejného" a "veřejnosti"

To, co je "veřejné" nebo s sebou tento atribut nese - ať již jde o prostor, sociální agregát, artefakt, instituci, službu nebo činnost, případně mínění či ideje - je při bedlivějším pohledu neobyčejně složitý a zajímavý sociokulturní fenomén.

V běžné jazykové promluvě je pojem "veřejný" používán poměrně často a v mnoha nejrůznějších významových a syntaktických spojeních. Nejčastěji jde o vyznačení protipólu vůči pojmu soukromý. Tato polarita však není nového data. Naopak - je stále existující reflexí, jakýmsi mateřským znamením zachycujícím genezi dichotomie veřejného a soukromého v římském právu. Toto rozdělení práv na veřejná (týkající se vesměs zájmů římského státu a práv na účast v různých institucích) a soukromá (reprezentující ponejvíce práva rodinná a majetková) jakoby striktně vyznačovalo dva odlišné světy, dvě specifické entity, které jsou oddělené a nepropojitelné.

Ve skutečnosti však takové striktní odloučení veřejného a soukromého neexistuje. Je mnoho historických a dobových příkladů, které dokládají, že na škále od veřejného po soukromé jsou ještě další stupně změkčující rigidní sociokulturní určení těchto fenoménů. A o nepropojitelnosti už vůbec nemůže být ani řeči, neboť známe řadu případů dokumentujících vstup "veřejného" do soukromí či do soukromého prostředí (již téměř klasickým příkladem je působení médií) nebo vzlínání "soukromého" do veřejného sektoru (střet veřejných zájmů se zájmy soukromými, korupční aféry a skandály, ale i zveřejnění soukromých individuálních iniciativ, apod.).

Rovněž samotný pojem "veřejnosti" je historicky a sociokulturně silně determinovaný, proměnlivý a vyvíjející se. Dnes se pod tímto pojmem nejčastěji chápe větší část společnosti (respektive národa či lidu) zainteresovaná na výsledcích společných aktivit s obecnějším dopadem a zainteresovaná na společenském dění jako takovém. Je to specifická sociální skupina, o jejíž přízeň se ucházejí decizní sféra, politické strany, masmédiá, výrobci, distributoři a mnozí další.

O přízeň veřejnosti tyto do určité míry "elity" usilují mimo jiné také pomocí nemocenských, nenásilných psychologických prostředků, k nimž patří zejména credenda a miranda. Miranda, navozující a vzbuzující u lidí obdiv, jsou založena na psychicky emocionálním účinku na velké skupiny lidí a na masy v podobě ceremoniálů, oslav, vlajkosláv, okázalých hudebních produkcí, apod. Jsou zkrátka založeny na ritualizaci veřejných slavností, které jsou často bez racionální reflexe lidmi přijímány jako něco krásného a vzbuzujícího u účastníků dojem, že mají podíl na moci. Credenda pak apelují spíše na racionální stránky lidského vědomí a utvářejí víru lidí v aristokratické, charismatické či demokratické autority, jež jsou schopny způsobit souhlas většiny. Veřejnost je kadlubem, v němž se přetavují nejen konflikty zájmů, ale i svár tradic s inovacemi a jejich další působení. Odezva názorů veřejnosti se nejčastěji označuje jako veřejné mínění, které má obvykle primární sociálně kontrolní funkci. Samotné vymezení veřejnosti je však nejednotné a obtížné, většinou se však uznává, že veřejnost není homogenním celkem, ale že v ní vždy existují aktivnější a pasivnější podskupiny. Vedle obecného pojetí tzv. "nejširší" veřejnosti pak existují pojetí dílčích specifických veřejností vázaných na různé sociální vrstvy a profese, u nichž se dá většinou hovořit o jejich rozdělení na tzv. laickou a odbornou část veřejnosti.

Před veřejností jsou často prezentovány "věci veřejné", což jsou určité otázky, problémy, témata, apod., jež se stávají předmětem diskuse a názorových střetů. Přeměny věcí neveřejných ve věci veřejné jsou neobyčejně rozporuplným procesem s řadou závažných politických, ekonomických,

lidských a etických konsekvencí. To je například patrné v koncepcích kulturního kapitálu a v problematice "odvzácnění" čili demokratizace přístupu ke vzdělání. Dosáhnout prosazení určitého tématu jako věci veřejné je v současné době již téměř nemožné bez náležitě publicity, avšak pozor - jak praví úsloví - "na veřejnosti se lze i znemožnit".

Podívejme se nyní ve zkratce na některé vzrušující sociologické kontexty toho, co je "veřejné" a z velkého množství problematiky se soustředíme jen na určité souvislosti a problémy. Individualizace, vytváření subjektivní neopakovatelné lidské osobnosti a sociální zkušenosti nepředstavuje v žádném případě nepřístupnou autonomní enklávu. To vše se ani nemůže realizovat, pokud nedochází ke korespondenci s "veřejnou" sférou, která nás obklopuje. Celou řadu potřeb a zájmů dokonce nelze ani privátním způsobem uspokojit. Připomeňme si jen namátkou některé prostory, instituce nebo činnosti, s nimiž přicházíme do styku - veřejné služby (např. "cursus publicus" - pošta), veřejné stravování, veřejné lázně, veřejné knihovny (metaforicky řečeno - soustřeďující "všechnu paměť lidstva"), veřejnou správu, veřejné cesty a veřejnou dopravu, veřejné činitele, veřejnoprávní média, veřejně prospěšné činnosti, veřejná prostranství, parky, osvětlení, záchody, hřiště, veřejný pořádek, veřejné mínění, rub a líc veřejného blaha, veřejné pohoršení, veřejný zájem, veřejně projevené uznání, apod. Tato nejrozličnější veřejná prostředí a činnosti s sebou přinášejí především různou definici sociálních rolí a sociokulturních funkcí. Umožňují vznik aktuálních, s prožitkem spjatých společenství zvláštního druhu (nezतोžnitelná s davem) a jsou výrazem nezbytnosti soužití mezi lidmi.

Ze sociologického hlediska je neobyčejně závažná skutečnost, že veřejné prostory (ať posvátné či profánní) a veřejné instituce a činnosti :

1. jsou koncentrovány kolem určitých kulturních významů a hodnot
2. jsou spjaty se symbolikou míst a dějů
3. vytvářejí ničím jiným nenahraditelné socializační prostředí
4. plní nesmírně důležitou sociálně integrační funkci
5. jsou prostředím pro setkávání lidí a jejich projevy, interakci a komunikaci
6. umožňují prezentaci individuálních či skupinových výkonů a utváření a prosazování (slovy S. Sontagové) nové senzibility - citlivosti a vnímavosti

Závěrem poznámka vztahující se k zaměření projektu "Umělecké dílo ve veřejném prostoru". Specifický význam fenoménu "veřejného" a "veřejnosti" ve vztahu ke kultuře a umění invenčním způsobem postihl K. Mannheim ve své programové přednášce "Duše a kultura" (Lélek és Kultura, Budapest 1918). Za nejpodstatnější rys lidství považuje to, že vstupujeme do vztahu s jiným člověkem, ba dokonce sami se sebou, jen tím, že klademe mezi sebe a jiné lidi nějakou cizí látku, dílo. Dále Mannheim poznamenává, že "naším lidským osudem je to, že je nás mnoho a že existujeme odděleně", s vědomím požadavku vzájemnosti. Avšak právě dílo vytváří možnost načas sloužit jako mezilidský most - "dílo se stává kulturním objektem právě tím, že se uplatňuje v této sociální souvislosti". V intencích Mannheimových myšlenek lze analogicky uvažovat o veřejném prostoru a prezentaci uměleckého díla - "věci veřejné" sui generis - jako o mezilidském mostu podmiňujícím kontinuitu kultury.

Martin Matějů

katedra kulturologie FF UK, Praha